

KUSTFENOMENEN, DE CONFRONTATIE TUSSEN NATUUR EN CULTUUR OP DE GRENS TUSSEN LAND EN WATER: EEN ONTWERPSTRATEGIE GEDEDUCEERD UIT EEN TYPOLOGISCHE ANALYSE

Verbeeck Kenny

Afdeling Architectuur, Toegepaste Wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2, B-1050 Brussel
Huidig adres: Baklaan 9, B-2830 Willebroek
E-mail: verbeeck@mit.edu

Inleiding

Aan de Belgische kust treffen we verschillende partijen, met verschillende, soms haakse, belangen aan. Wonen, werken en ontspannen ontmoeten elkaar op een beperkte oppervlakte. De drie partijen willen ieder meer ruimte, liefst op dezelfde plaats. Aan de landzijde worden ze verdrukt door nog meer mensen die ook op een stukje land aan zee willen. Aan de waterzijde worden ze bedreigd door de Noordzee die onder invloed van de zeespiegelrijzing landinwaarts wil oprukken.

De kuststrook is een voortdurend wankelend compromis tussen natuurconsumptie en cultuurproductie, tussen rust en drukte. Dit compromis is leesbaar in het beeld dat ontstaan is langsheen onze kustlijn. Het maakt deel uit van onze cultuur. Het is een herkenbaar en zeer krachtig beeld: een rij gebouwen die de natuurkrachten trotseren. Tussen die gebouwen en de zee bevindt natuur en cultuur zich in een conflictsituatie op een vage en beweeglijke grens die laveert over het strand. Die confrontatie uit zich op verschillende manieren, niet elke plek gaat daar op dezelfde manier mee om.

Fig. 1. Vloedafval tegen typische achtergrond

Een van de plaatsen waar de confrontatie tussen natuur en cultuur zeer duidelijk naar voren treedt, is op het tijdelijk bebouwde strand. Deze menselijke toevoeging aan het strand tracht essentieel het verblijf op het strand te veraangename, te vergemakkelijken. Dit gebeurt onder verschillende vormen. Nu eens wordt een springkasteel op de grens tussen strand en zeedijk geplaatst, dan worden er windvrije plekken gecreëerd. Deze zogenaamd tijdelijke constructies bevinden zich op de grens tussen twee werelden, maar richten zich voornamelijk op de bedrijvigheid die zich elke zomer ontplooit op de zeedijken en tijdens de wintermaanden bijna volledig verdwijnt.

Op het strand zelf worden jaarlijks duizenden strandcabines geplaatst. Deze staan in de eerste linie, blootgesteld aan de kracht van de natuur. De wijze waarop we deze capsules op het strand positioneren en gebruiken, kan als het ware bekeken worden als een metafoor voor de huidige houding ten opzichte van de gehele kuststrook inzake omgang met de natuurlijke fenomenen en processen. De cabines houden geen rekening met de natuurlijke gang van zaken. Ze bestaan omwille van de natuur, maar maken er geen gebruik van, laat staan dat ze de natuurlijke groei zouden bevorderen.

In dit onderzoek wordt er gezocht op welke manier een verantwoorde koppeling kan gevormd worden tussen de natuurlijke en culturele fenomenen op het strand. Het strand wordt benaderd als natuurgebied dat in meer of mindere mate is vervormd volgens de noden en grillen van de mens. Om dit onderzoek te beperken werd er gekozen om 6 punten langs de Belgische kustlijn te analyseren vanaf de zeereep tot aan de vooroever. De systematisch gekozen sites worden kwalitatief onderzocht op basis van fotoreportages. Deze reportages zijn gemaakt op verschillende ogenblikken, wat toelaat om een vergelijking te maken van elke site tussen de verschillende seizoenen. Tegelijk kunnen uiteraard de specifieke sites op verschillende niveaus met elkaar vergeleken worden. De nadruk in dit onderzoek ligt op de diversiteit van de natuurlijke en culturele fenomenen op het Belgische strand.

Om te kunnen komen tot enerzijds een vergelijking van de verschillende sites en een architectonische ontwerpstrategie anderzijds, wordt er eerst een woordenschat opgebouwd, toegespitst op het nauw lijkende onderzoeksgebied. Deze woordenschat maakt gebruik van zichtbare fenomenen als aanleiding tot verder onderzoek, wat uiteindelijk het beeld van de onderzoeker verandert, wat dan weer aanleiding geeft tot een nieuwe blik op het strand. Deze werkwijze brengt een lexicon tot stand dat uiteindelijk kan worden ingezet om de verschillende sites langs de Belgische kustlijn te deconstrueren tot basiselementen.

Allereerst werd de geschiedenis van de Belgische kust onderzocht. Er werd voornamelijk aandacht besteed aan de ontwikkeling van de badplaats en de verschijning van nieuwe elementen op het strand zelf. Enerzijds werd de geschiedenis van het kuuroord bekeken en anderzijds welke sporen nog terug te vinden zijn in het huidige landschap van deze geschiedenis.

Nieuwe badplaatsen ontstonden in de 19^e eeuw. Zowel de stedenbouwkundige als architectonische vormgeving was afgestemd op de nieuwe fenomenen, zoals baden in zee. De eerste plaatsen in België waar kuuroorden ontstonden langs de zee waren Blankenberge en Oostende, een havenstad met een omvangrijk deel Britten. Het waren deze Britten die een deel van het strand van de nodige uitrusting voorzagen naar Engels model. Dit Engelse model had een eigen beeldentaal, opgebouwd uit elementen zoals pier, badkoets, wandelpromenade, etc...

Fig. 2 Badkoets te Oostende

In de tweede helft van de 19^e eeuw zorgde de industrialisering en de verbetering van de transportmogelijkheden voor de verdere evolutie van de badplaatsen. Een nieuwe, ondernemingsgezinde klasse wilde er de verworven rijkdom op ondubbelzinnige wijze etaleren.

De sensatie van de beginperiode was verdrongen door een nieuwe sensatie, de badplaats werd een kermis. Het was een concentratieplaats van alle mogelijke attracties. In het aanbod van die attracties is de culturele differentiatie langs de kust ontstaan. We hebben nu een breed spectrum aan soms subtiel, soms drastisch verschillende badplaatsen.

Natuurlijke fenomenen op het strand

Bij het beschrijven van kustlandschappen kunnen we er niet omheen dat duinlandschappen uniek zijn. Het is de enige kustlijnvorm die wordt bepaald door de wind, eerder dan door het aanwezige water.

Hoewel het basisproces hetzelfde is (eolisch zandtransport), verschillen de kustduinen toch sterk van de woestijnduinen. Dit verschil wordt voornamelijk bepaald door de aanwezigheid van vegetatie. De interactie tussen het zandtransport en de begroeiing karakteriseert de vormgeving van de duinen.

Hij stelt ook dat dit landschapstype zich enerzijds zeer eenvoudig voordoet, maar anderzijds zeer complex en onvoorspelbaar is. Het onvoorspelbare manifesteert zich vooral in de bepaling van het kritieke punt van de duin. Dit punt bepaalt wanneer de aanwezige begroeiing onvoldoende vat heeft op de duin, waardoor deze zal beginnen verstuiven. Hierbij worden grote zandvolumes door de wind verplaatst. De duin wordt laag per laag ontbonden.

De wind bepaalt echter niet alleen de mogelijke vorming van de duin. Ook het strandprofiel speelt hierin een belangrijke rol. Wanneer we te maken hebben met een zeer zacht hellend strand of een zeer breed droog strand zijn de omstandigheden ideaal voor de voorduin om zich te ontwikkelen. De wind heeft dan immers voldoende ruimte om vat te krijgen op het droge zand.

Bij de beschrijving van het zandtransport onderscheiden we twee hoofdrichtingen: enerzijds dwarstransport, loodrecht op de kustlijn, en anderzijds langstransport, parallel aan de kustlijn. Deze twee richtingen worden beschouwd als karakteristiek voor het strandlandschap. Het gedrag van zowel cultuur als natuur wordt voor het verdere verloop van het onderzoek teruggekoppeld aan deze twee richtingen. Aan de hand van deze richtingen worden fenomenen als zandtransport, plantengroei en duinvorming behandeld. Het begrip van de werking en het belang van deze fenomenen zal zich later uiten in de formulering van de mogelijke ontwerpstrategieën op de variabele grens tussen land en water.

Culturele fenomenen op het strand

In het volgende deel van het onderzoek wordt er gekeken naar de aanwezige culturele artefacten op het strand. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen fenomenen die dienen tot de instandhouding van het strand, het bouwprofiel, de kuststrookvorm, etc. Deze categorieën zijn ontstaan op basis van doorgedreven bezoeken aan de verschillende sites. De nadruk wordt hier gelegd op de verschillende 'bebouwing' van het strand tijdens winter- of zomermaanden.

Elk van de beschouwde culturele aspecten wordt meteen teruggekoppeld naar de eerder opgebouwde kennis over het natuurlijke luik van het strand. Hierbij wordt de fragiele wisselwerking tussen natuur en cultuur in haar huidige vorm blootgelegd.

Wanneer we aan de hand van deze zorgvuldig opgebouwde woordenschat de 6 sites met elkaar vergelijken, blijkt dat de sites na veralgemening kunnen onderverdeeld worden in sterk cultureel of sterk natuurlijk. Uiteraard vallen enkele van de beschouwde sites in de spreekwoordelijke grijze zone. Het belang van deze categorisering is niet zozeer de categorisering zelf, maar het besef dat plaatsen die volgens een opsomming van aanwezige elementen zeer gelijkend zijn, in realiteit een zeer verschillend zijn. Dit besef is de rechtstreekse aanleiding om bij het uitzetten van een masterplan voor de Belgische strandstrook uit te gaan van verschil in gelijkenis. De mogelijke individualisering van de voorgestelde ontwerpstrategieën wordt beschouwd als premisse.

Gededuceerde ontwerpstrategieën

Het strand is een lege ruimte die elk jaar opnieuw gevuld wordt, laag na laag, functie na functie. Tijdens de winter zijn de meeste stranden gereduceerd tot wandelpad of langgerekt sportgebied. Deze functies vinden niet allemaal tegelijk hun plek op het strand. Men kan het strand lezen als een opeenstapeling van lagen. De natuur is de eerste laag die over de oercontext wordt gelegd. Door over de natuurlijke laag een culturele laag te leggen, wordt meteen ook een transformatie in gang gezet. Er ontstaat een wisselwerking tussen de beide lagen. Binnen een enkele laag bestaan verschillen tussen de seizoenen, tussen week en weekeinde, tussen dag en nacht. Het is net de bedoeling in dit onderzoek een brug te slaan tussen de verschillende lagen. Om de verschillende aspecten, die nu individueel worden behandeld, als een geheel te zien, als een enkele, oplosbare situatie.

Het strand is een openbare ruimte die nood heeft aan leesbaarheid. Het strand verandert dagelijks van vorm. Elke dag opnieuw wordt een deel van het strand op een andere manier bevolkt, gedreven door individuele initiatieven. Het kiezen van een plek gebeurt op een onnavolgbare manier, vluchtig gebaseerd op de relatie tot een mogelijke buur, de afstand tot de zee, de aanwezigheid van douches en tal van andere persoonlijke motieven. In deze chaotische en tijdelijke omgeving is nood aan duidelijke herkenningpunten die vervat zijn in een woordenschat die door iedereen kan gelezen worden (J.A. Hobbs, 1980).

Het vertrekpunt is telkens de verweving van culturele fenomenen met natuurlijke. Op die manier worden de verschillende facetten van het strand met elkaar verbonden. Het is een creatieve uitdaging die niet langer leidt tot oplossingen die naast elkaar bestaan of elkaar gewoon tegenwerken. Er wordt telkens gezocht naar de integratie van verschillende aspecten, eigen aan de grens tussen land en water. De uitdaging is de complementariteit of de overlapping van de verschillende processen te zien en samen te voegen.

De toepassing van een enkel basisconcept voor een strand staat de lokale chaos niet in de weg. Het ontworpen masterplan moet voldoende flexibiliteit bezitten, zodat binnen deze uitgezette krijtlijnen opnieuw plaats is voor individualisering van de ruimte. Zodat de bezoeker telkens bezit kan nemen van een deel van het geheel. Dit gebeurt door in de uiteindelijke detaillering van de concepten voldoende ruimte te laten voor individualisering van de plek.

Binnen de intentie om de verweving van natuur en cultuur te verwezenlijken worden hier vier mogelijke strategieën voorgesteld. Het zijn telkens concrete voorstellen die vertrekken vanuit een probleemstelling, waarna een logische redenering wordt opgebouwd en een vraag geformuleerd. Een mogelijk antwoord op deze randvoorwaarden wordt dan gegenereerd en geïllustreerd.

Sommige voorstellen worden al onbewust toegepast. In dat geval is het slechts een kwestie van de beide aspecten te intensifiëren. In andere voorstellen worden verschillende functies en benaderingen van het strand gecombineerd. Het doel is het stimuleren van de wisselwerking tussen cultuur en natuur.

Een eerste strategie is het verweven van culturele fenomenen in de natuurlijke omgeving. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de combinatie tussen de zandvang en het windscherm. Deze twee elementen gebruiken complementaire ruimte en kunnen versmolten worden tot een enkel cultureel element dat de interactie tussen begroeiing en zandtransport imiteert.

Een andere optie is het verweven van natuurlijke fenomenen in de natuurlijke omgeving. Hiervoor wordt in de eindverhandeling een conservatieve oplossing aangereikt voor de strandcabine. In een werkstuk, geschreven in het kader van ondersteunend onderzoek voor de eindverhandeling, wordt echter een radicalere oplossing, gebaseerd op stranddynamiek, voorgesteld. Hierbij wordt de opstelling van de strandcabines aangepast aan de hoofdwindrichting, wordt de vormgeving gericht op duinvorming en plantengroei.

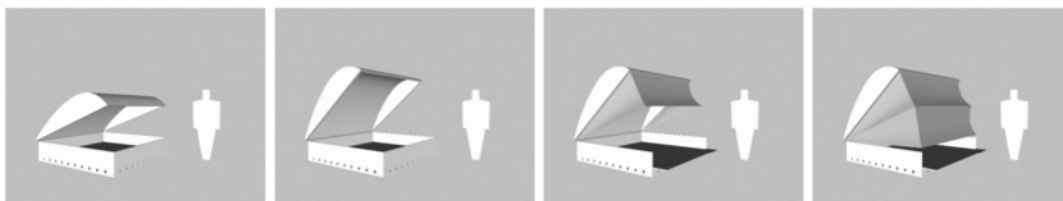

Fig. 3. openen van de strandcabine als stranddynamische interactor

Een derde strategie is het nabootsen van natuurlijke fenomenen. Hierbij worden de gekende wilgentakken verbonden om enerzijds plekken te creëren en anderzijds plekken af te sluiten. Op deze manier worden op het strand toegankelijke kamers gecreëerd terwijl andere kamers net worden afgesloten.

De laatst voorgestelde strategie lokt natuurlijke fenomenen uit om de aandacht te vestigen op de fenomenen. Hetzelfde idee vinden we terug bij de ijzeren afgietsels van Anthony Gormley in het kader van Beaufort 2003. Hoe vreemd de beelden ook zijn, ze gaan op in de omgeving dankzij de wisselwerking met de omgeving. Ze worden ingegraven, ze zakken een beetje scheef, het materiaal corrodeert. Het kunstwerk treedt in dialoog met de natuur.

Besluit

Aan de hand van het onderzoek, gebaseerd op eigen fotografisch beeldmateriaal en een studie van de natuurlijke processen op het strand, worden vier ontwerpstrategieën voorgesteld en een mogelijke uitwerking ervan geïllustreerd.

De ontwerpstrategieën gaan telkens uit van de integratie van natuurlijke met culturele fenomenen. Hierbij worden de onderzochte sites gereduceerd tot een getypeerde omgeving. In het globale concept wordt dan voldoende flexibiliteit ingebouwd om toegepast te kunnen worden op reële sites.

De opgeworpen ideeën worden geformuleerd als kader waaraan elke plek eigenheid kan toevoegen. Die eigenheid is belangrijk om toe te laten dat de verschillende profielen van de Belgische badplaatsen worden geïntegreerd in de planning van het strand.

Uiteindelijk wordt in de vier voorstellen gepleit voor een structurering van het strand zoals de openbare ruimte. Net als in de analyses van G.Cullen (1971) wordt gewerkt met paden, plekken en bakens om de leesbaarheid van het strand te verhogen. Die verhoging van de leesbaarheid wordt deels bekomen door het gebruik van een globaal concept over de Belgische kust. Hierdoor maken de bezoekers zich de werking van de nieuwe structuur eigen, waardoor ze ook op andere stranden hun weg kunnen vinden in hun tijdelijke leefomgeving.

Er wordt een conceptuele eenheid over de Belgische kust nagestreefd, die lokaal getransformeerd moet worden. Die transformatie laat elke plek toe om te experimenteren binnen het vooropgestelde kader. Het kader dat hier wordt beschreven is echter te ruw om meteen uitgevoerd te kunnen worden. Het is expliciet de bedoeling dat dit kader wordt verder uitgewerkt op de concrete sites. Uit de concrete sites zullen dan extra invloeden komen die de uiteindelijke vorm van het project zullen bepalen.

Het uiteindelijke doel van de voorgestelde ontwerpstrategieën is een hernieuwde belangstelling voor het natuurlijke aspect van het strand, zowel in het ontwerpproces als in het gebruik van het strand. Op die manier wordt evenwicht nagestreefd tussen natuur en cultuur.